

Félix Anikó
„Katalizátor voltam”
Gender kérdések a (változó) szélsőjobbboldalon: A magyarországi
szélsőjobboldal elemzése a társadalmi nemek szempontjából

Doktori értekezés tézisei

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Társadalomtudományi Kar, Szociológia

Doktori Iskola, Szociológia Doktori Program.

Témavezető: Barna Ildikó habilitált egyetemi docens

2019

Tartalom

A téma relevanciája.....	2
Kutatási kérdések és hipotézisek	4
Módszertan.....	6
Az értekezés eredményei	6
Hivatkozott irodalom	16

A téma relevanciája

A szélsőjobboldal társadalmi nemek szerinti vizsgálata a legutóbbi időkig meglehetősen alulreprezentált volt a tágabb értelemben vett szélsőjobboldallal foglalkozó szakirodalmon belül. Ugyan voltak szerzők, akik fontos kapcsolódó munkákat tettek le az asztalra már évtizedekkel ezelőtt, mint például Kathleen M. Blee vagy Claudia Koonz, a diskurzust jelenleg meghatározó munkák nagy része az elmúlt tíz-húsz évben született, amely nagyobb fokú tudományos figyelem részben köszönhető az olyan szélsőjobboldali női vezetők feltűnésének, mint Marine Le Pen vagy Siv Jensen. Ugyanakkor mai napig kevés az olyan elemzés, amely a társadalmi nemek vizsgálatánál nem csupán egy-egy aspektusra koncentrál, úgymint a vezetőségben lévő nők, vagy a szélsőjobboldali választók. A társadalmi nem mint önálló, legitim fókusz a szélsőjobboldal tanulmányozásánál lehetővé teszi az olyan tágabb témakörök vizsgálatát, mint az egyes szervezetek kommunikációs stratégiája, az abban történt irányváltások, az ellenségképek konstruálása és rekonstruálása, az egyes szervezetek közti viszonyrendszer alakulása, illetve maga a női részvétel és az abban történt változások.

A magyar szakirodalomban mind a történelmi szélsőjobboldal (lásd Pető 2008; Pető 2014), mind a kortárs szélsőjobboldal társadalmi nemek szempontjából történő vizsgálatára is vannak példák, amely utóbbiak leginkább a „Jobbik jelenség” megértéséhez járultak hozzá (lásd Pető 2012; Gregor 2012). Ugyanakkor még nem született olyan munka, ami átfogó módon végezné el a szélsőjobboldal társadalmi nemek szerinti vizsgálatát a rendszerváltástól egészen a Jobbik néppártosodása után kialakult helyzetig. Disszertációmban ezt teszem meg, azaz a társadalmi nemek szempontjából elemzem a rendszerváltás utáni hazai szélsőjobboldalt. Ezen belül leginkább a Jobbik történetére és a női részvételre fókuszálok, valamint az egyes szereplők társadalmi nemekkel kapcsolatos politikáját, társadalmi nemi viszonyokkal átitatott ellenségképeit, stratégiáját, illetve a köztük lévő viszonyrendszert és az ezekben történő változásokat is elemzem.

1. A vizsgálat elméleti kerete

A vizsgálat elvégzéséhez szükségszerű volt a témával kapcsolatos egyre gazdagodó szakirodalom áttekintése és kritikus vizsgálata. A szélsőjobboldal definíciójáról és a megfelelő

terminusokról szóló, leginkább politológusok között zajló vita bemutatásával rá tudtam mutatni az egyes definíciók vakfoltjaira, így például arra, hogy a legtöbb esetben vakok a társadalmi nemek kérdésére, valamint, hogy legtöbbször igen általános szinten maradnak, illetve túlságosan „formalista” értelmezést (Farris 2017:57) alkalmaznak bonyolult, ellentmondásokkal teli jelenségek leírására. Az áttekintés hozzásegített ahhoz, hogy eljussak saját értelmezésemig, ami egy szélesebb horizonton igyekszik elhelyezni a szélsőjobboldali szervezeteket. Jackson (2016) után egyrészt az ideológia (radikális jobboldali populista, extrém jobboldali, új/alternatív jobboldali) szerint, Minkenberg (2015) után pedig a szervezet típusa (párt, mozgalom és szociokulturális milliő) szerint osztottam alcsoportokra a különböző szervezeteket. Ezen túl a rendszerváltást követően 3 nagy szakaszra bontottam a szélsőjobboldal történetét, úgymint az 1990-es évek, a 2000-es évek, valamint a 2014 utáni időszak és a szervezeteket ezen időbeli bontás szerint is besoroltam. Az 1990-es évekből a vizsgálat tárgyát képezi az extrém jobboldali Magyar Érdék Pártja, az ahhoz kapcsolódó, szintén extrém jobboldali szkinhed szubkultúra, valamint a radikális jobboldali populista MIÉP, a 2000-es években alakult paramilitáris extrém jobboldali mozgalmak közül a Hunnia Mozgalom és a Betyársereg, valamint a Hozz Világra Még Egy Magyart Mozgalom, illetve maga a Jobbik. A 2014 utáni szervezetek közül pedig a radikális jobboldali populista Értünk Értetek – a hiteles párttal, valamint az alternatív, új jobboldali irányzathoz tartozó Identitás Generációval és az Erő és Elszántsággal foglalkoztam, amely utóbbiak mozgalomként működnek. A szélsőjobboldalt magát egy ellennyilvánossággént (Downey és Fenton 2003) értelmeztem, amelyen belül különböző szubnyilvánosságok léteznek, köztük több, kifejezetten a női részvételt elősegítő alternatív nyilvánosságok is (Pető és Szapor 2004:173). A dolgozat másik kulcsfogalma a társadalmi nem. Utóbbi egy analitikus kategóriának tekintettem, amelyen belül különböző maszkulinitásokat és femininitásokat lehet megkülönböztetni különböző korszakokban és helyeken, de akár egy társadalmon belül is egy adott időpillanatban (Kimmel 2011). A különböző maszkulinitások és femininitások egymással relacionális, kölcsönösen függő viszonyrendszerben működnek, ezért elemzésük csak egymáshoz viszonyítva lehetséges a különböző társadalmi szinteken (Ibid).

A társadalmi nemekkel kapcsolatos szélsőjobboldalról szóló szakirodalmon belül áttekintettem a különböző irányzatokat, egyrészt azokat, amelyek a szélsőjobboldali retorika társadalmi nemi viszonyokkal átitatott jellegét vizsgálják (Blee 2018: 3). Ezek sok esetben a nemzet vagy egyéb, tágabb „elképzelt közösség”, így például egy kontinens „védelmével” kapcsolatos

szimbólumrendszerre épülnek. A vizsgált szakirodalom alapján elmondható, hogy a társadalmi nemek kérdésének megjelenése sok tekintetben visszatükrözi a szervezetek tágabb értelemben vett politikai pozícióját, megjelenítve azokat a kérdéseket, amik igazán fontosak számukra. Így az elemzéseknél fontos az evidens módon adódó, leginkább szabadságjogokkal kapcsolatos kommunikáción túl tágabban értelmezni a társadalmi nemi viszonyokkal átitatott kérdések tárházát, valamint az egyes konkrét javaslatok „mögé” látva értelmezni a mögöttük lévő politikai célt. Ez elvezet az instrumentalizáció kérdéséhez, ami pedig szorosan kapcsolódik az ellenségek társadalmi nemi viszonyokkal átitatott voltának értelmezéséhez. Az ellenségek és a hozzákapcsolt fenyegetettségek (túlnépesedés, leigázás, szexuális erőszak, demoralizáció) térben és időben jelentősen változhatnak, utóbbi akár egy szervezet esetében is megtörténhet. A társadalmi nemi viszonyokkal átitatott „ideológiák, gyakorlatok, felvetések és struktúrák” (Blee 2018:3) továbbá meghatározzák, hogy a nők és férfiak milyen módokon vehetnek részt ezen szervezetek tevékenységében (Ibid). Az ez utóbbi témakörrel kapcsolatos szakirodalmak a számosságon túl vizsgálják a betöltött vezetői pozíciók és a konkrét vezetői gyakorlatok társadalmi nemek által átitatott voltát is (Blee 2018: 3). A női részvételtől szóló kutatások bemutatásánál elemeztem, hogy hogyan vesztették el magyarázóerejüket azok a korábbi feltevések, amelyek szerint a nők strukturális vagy „személyiségbeli” okok miatt kevésbé fogékonyak a szélsőjobboldali eszmékre, és amelyek szerint szintén ez az oka annak, hogy kevésbé csatlakoznak szélsőjobboldali szervezetekhez. A kapcsolódó munkák rávilágítottak továbbá arra, hogy nem elégséges csupán a vezetőségben és a választói, támogatói szinten vizsgálni, hanem a szervezetek „mélyére” kell ásni ahhoz, hogy teljes képet kapjunk a női részvételtől. Ezen túl külön foglalkoztam a magyar történelmi szélsőjobboldalt vizsgáló kapcsolódó munkákkal is, amelyek segítségével a későbbi elemzésben kimutatható vált, hogy a történelmi szélsőjobboldal milyen dimenziókban tekinthető a kortárs szélsőjobboldal előképének.

Kutatási kérdések és hipotézisek

A dolgozat négy nagy témakör, kutatási kérdés köré épül, amelyekhez külön alhipotézisek tartoztak. Bár a kérdések leginkább a Jobbikra koncentráltak, a Jobbikkal interakcióba lépő, illetve a párt megszületése előtti és a néppártosodás után létrejövő szervezeteket is

szükségszerűnek tartottam belefoglalni az elemzésbe, amik így együtt rajzolják ki azt a horizontot, amit szélsőjobboldali ellennyilvánosságnak hívok, és amit a társadalmi nemek szempontjából vizsgálok.

Az első kutatási kérdés azt vizsgálta, hogy mit jelent a Jobbik „de-démonizálási” kísérlete a társadalmi nemek szempontjából a policy javaslatok és a pártprogram tekintetében. A de-démonizáció mint fogalom a francia Nemzeti Frontban lezajló, leginkább Marine Le Pen nevével fémjelzett folyamatot jelzi, ami céljait tekintve hasonlatos a dolgozat fő fókuszában lévő Jobbikon belüli néppártosodással, ezért előbbit egyfajta viszonyítási pontként alkalmaztam az elemzés során. Fontos továbbá, hogy Nemzeti Fronton belüli de-démonizáció bizonyos, a társadalmi nemekkel kapcsolatos kérdések tekintetében is változást hozott a párt kommunikációjában (Shields 2013). A kutatási kérdéshez tartozó alhipotézisek arra vonatkoztak, hogy vajon ez a Jobbik esetében is így volt-e, azaz a de-démonizáció változást hozott-e a párt retorikájában bizonyos, társadalmi nemi viszonyokkal kapcsolatos kérdések tekintetében (1.), vagy éppen, mivel a párt kommunikációjában már a kezdetektől jelen voltak a nők és férfiak közti egyenlőségével kapcsolatos javaslatok (2.), a de-démonizáció nem járt egyértelmű irányváltással ebben a tekintetben (3.). A második kutatási kérdés arra vonatkozott, hogy mit jelentett a de-démonizáció az ellenségképek szempontjából. Itt az első hipotézisben azt tettem fel, hogy a Jobbik a nyugat-európai szélsőjobboldalhoz kívánt csatlakozni, amelynek része, hogy új ellenségképet választott magának (1.), míg a második hipotézisben felvetettem, hogy az új ellenségkép eltérő társadalmi nemi viszonyokkal átítatott „karakterrel” bír, amennyiben a „rég” ellenségképhez képest új jellegű fenyegetettségeket vázol fel (2.). A harmadik kutatási kérdés arra vonatkozott, hogy miképp reagált a többi vizsgált szélsőjobboldali szervezet a Jobbik de-démonizációs kísérletére. Az első alhipotézisben azt fogalmaztam meg, hogy a Jobbik köré épülő ellennyilvánosság sok, egymással akár konfliktusban álló szervezetet fogott össze egy „ernyő” alatt (1.), míg a második, ebből következő hipotézis szerint a Jobbik néppártosodása után ezek a szervezetek önállósodtak, és a Jobbikkal szemben fogalmazták meg magukat (2.). A negyedik és egyben utolsó kutatási kérdés a női részvételt firtatta, egészen pontosan, hogy miképp reagáltak a szélsőjobboldali ellennyilvánosság női szereplői a Jobbik de-démonizációs kísérletére. Az első alhipotézis szerint a Jobbik és a körülötte lévő ellennyilvánosság mozgalmi jellege nagyban elősegítette a női részvételt (1.), a második alhipotézis szerint a néppártosodás vezetett ahhoz,

hogy ez a mozgalmi jelleg eltűnt, és ezáltal azok a nők is elfordultak a párttól, akik éppen a mozgalmi jelleget találták benne vonzónak (2.).

Módszertan

A szervezetek társadalmi nemekkel kapcsolatos politikájának vizsgálatához „külső” és „belső” forrásokat egyaránt használtam, ahol előbbi a szervezetekhez kapcsolható hivatalos dokumentumokat, míg utóbbi a nem hivatalos nyilatkozatokat, interjúkat jelenti (Akkerman 2015:40). Az első kutatási kérdés megválaszolásához egyrészt a Jobbik és a Fidesz-KDNP kormánykoalíció társadalmi nemekkel kapcsolatos politikájával vetettem össze. Ennek oka az volt, hogy utóbbi sok esetben befolyásolta a Jobbik kommunikációját, így egyfajta referenciapontként használtam a dolgozat leadása idején regnáló kormánykoalíciót. Ezután a kisebb szervezetek társadalmi nemekkel kapcsolatos politikáját vettem össze egymással. A második kutatási kérdés megválaszolásához az egyes szervezetek külső és belső dokumentumaira, valamint a Jobbik parlamenti beszédeire támaszkodtam, ahol a diskurzuselemzés egyik változatát, a diskurzustörténeti megközelítést (DHA) alkalmaztam. Utóbbi a nyelvhasználat vizsgálatán túl egyéb forrásokat is felhasznál, magába foglalja az empirikus adatok és háttérinformációk elemzését, ezáltal a trianguláció eszközét alkalmazza (Meyer és Wodak 2001). Ezen kívül minden tárgyalt szervezetből egy-egy női vezetővel, valamint egy férfi vezetővel készítettem félig-strukturált interjúkat 2017-ben és 2018-ban, ami kiegészült a 2011-ben és 2012-ben készített interjúkkal, amelyet az ellennyilvánosságban aktív nőkkel készítettem, illetve az ugyanezen években végzett terepmunkáim eredményeivel.

Az értekezés eredményei

Az első kutatási kérdéssel kapcsolatos elemzésben külön tárgyaltam a társadalmi nemek és a szociálpolitika kapcsolatát, amelyen belül külön alfejezet szolt a népesedéspolitikáról, valamint a foglalkoztatás – és az oktatáspolitikáról. Külön fejezetben elemeztem továbbá a szexuális kisebbségekkel kapcsolatos politikát és végül, az utolsó fejezetben az úgynevezett „genderellenes” diskurzus alakulását vizsgáltam a két politikai aktor – a Fidesz-KDNP kormánykoalíció és a Jobbik – esetében. A fejezetben alátámasztottam, hogy a Jobbikban is lejátszódott egy, a francia Nemzeti Frontéhoz hasonló de-démonizációs folyamat, amely a

nőkkel és társadalmi nemekkel kapcsolatos kérdések tekintetében is valamilyen szintű változást idézett elő. Ugyanakkor ez a változás korántsem olyan egyértelmű, mint a francia esetben, hiszen a párt a régebbi, radikális arculat mellett is támogatta megfogalmazott javaslataival a nők és a férfiak munkaerőpiaci egyenlőségét, valamint a háztartáson belüli munkamegosztást. Ezek a javaslatok a néppártosodással csak nagyobb hangsúlyt kaptak, tudatosabban és felerősítve jelentek meg. Ezen túl egyre hangosabban kezdett kiállni a párt amellett, hogy a társadalomnak és az államnak felelőssége van a családon belül zajló „történetekben”, úgymint a nőkre nehezedő extra terhek vagy éppen a nők elleni erőszak. A program az idő előrehaladtával egyre inkább megjelenítette a nőket az anyaság dimenzióján kívül is, mint akik nem kizárólag ebben a minőségükben élik meg a mindennapok nehézségeit, valamint egyre inkább reflektált a különböző korcsoportok és élethelyzetek közti különbségekre. Így tehát az első kutatási kérdéssel kapcsolatos hipotézisek közül az elsőt, amely szerint egy, a francia esethez hasonló dedemonizálási folyamat zajlott le a Jobbikban, részben fogadtam csak el, hiszen ez a folyamat a magyar esetben csupán a már meglévő elemek kihangsúlyozását és a hangsúlyok eltolódását eredményezte, azonban például az LMBT közösséggel szemben nem hozott változást a kommunikációban. Így a második hipotézist, miszerint a Jobbik a kezdetektől jobban reflektált politikájában a nők és férfiak közti egyenlőséggel kapcsolatos kérdésekre, mint a többi parlamenti párt, elfogadtam. Ezekből következik, hogy az első kutatási kérdéshez tartozó harmadik hipotézist, miszerint a változási folyamat nem vezetett egy adott irányba történő elmozduláshoz a párt álláspontjában ezen kérdések tekintetében, szintén elfogadtam.

A Fidesz-KDNP esetében a nők anyaszerepen kívüli értelmezése kevésbé jelenik meg, a munka és a család összeegyeztethetőségének növelése szinte kizárólag a reprodukciót szolgálja a kormánykoalíció retorikája és intézkedései alapján, ugyanakkor közös pont, hogy mindkét politikai erő leginkább a „dolgozó” anyák és családok megsegítésében gondolkodik. Abban viszont különböznek az elképzelések, hogy ezen belül kik körében és milyen céllal megy végbe ez a kívánatos reprodukció és elmondható, hogy a pártokon belül is változás következett be az ezzel kapcsolatos kommunikációban az évek során. Egyrészt a Jobbik a reprodukcióban támogatandó „dolgozók” körét szélesebbre vette, mint a kormánykoalíció, a szegényebb rétegeket is beleszámítva, ugyanakkor ezen körből sokáig explicit, az utolsó vizsgált programban inkább implicit formában, de kizárta a romákat. A kormánykoalíció esetében az ilyen típusú etnikai kizárás kevésbé nyíltan jelent meg, ugyanakkor az arra „érdemesek” reprodukciója egyre

inkább a bevándorlás megfékezése ellen fogalmazódott meg. Hasonlóképpen keretezte a nők elleni erőszak kérdését, amely szintén kizárólag a kívülről jövő ellenség által jelenítődött meg. Azon kérdések tekintetében, amelyekben ténylegesen változás következett be a Jobbik álláspontját illetően, látványos, hogy a kormánypártok egy erőteljesebben konzervatív álláspontot vettek fel. Így a Jobbik annak érdekében, hogy szembehelyezkedjen velük, kénytelen volt egy ellentétes véleményt megfogalmazni, amely azonban részben egybeesett a néppártosodási törekvéseivel.

A vizsgálat eredményeként megállapítható, hogy az összes többi elemzett szervezetek álláspontja a társadalmi nemekkel kapcsolatos kérdések tekintetében kisebb eltéréseket mutatott ugyan, de a főbb irányok minden kisebb szélsőjobboldali szervezet esetében megegyeztek. A nők szerepét elsősorban családanyaként fogalmazták meg, és a nők és férfiak közti egyenlőséget nem kezelték elsődleges prioritásként. Ezzel összefügg, hogy a népességcsökkenést tekintették az egyik legnagyobb problémának, amit részben egy társadalmi nemi viszonyokkal átítatott ellenségkép ellenében fogalmaztak meg. A reprodukciós szerepkörön túl leginkább a Jobbik foglalkozott különálló módon a nőpolitikával, megfogalmazva olyan javaslatokat is, amik például a nők és férfiak közötti strukturális egyenlőtlenségekre is reagálnak. Ugyanakkor a többi szervezethez hasonlóan a feminizmust, valamint a „gender ideológiát” bizonyos csoportok hatalmi céljainak megvalósítására alkalmazott eszköznek tekinti. Ehhez szorosan kapcsolódik a „meleg propaganda” elutasítása, amelynek véleményük szerint leglátványosabb akciója a Pride, amit ezért egyértelműen betiltának. A melegfelvonulással kapcsolatban majdnem minden szervezet esetében előkerült a gondoskodó rasszizmus „kiterjesztett” formája, amely szerint az a melegeknek sem jó.

A társadalmi nemi viszonyokkal átítatott etnicizált ellenségképekre fókuszáló fejezetben azokat a tematikus kereteket, diskurzusokat tártam fel, amelyek segítségével a felszólalók az etnikai ellenségképet kialakították és adott esetben átformálták a változó stratégiájuk következtében. Ezen belül a társadalmi nemek szerinti elemzés keretében azt vizsgáltam, hogy a „mi” és „ők” női és férfi szerepei hogy jelentek meg és változtak a Jobbik retorikájában az ellenségképet illetően. A vizsgálat során különböző diskurzusok rajzolódtak ki, úgymint szociálpolitikai, demográfiai, kriminológiai és kisebbség jogokkal kapcsolatos diskurzus, amelyek keretében a jobbikos felszólalók parlamenti beszédekben a romákról és később a bevándorlókról beszéltek. Az egyes diskurzusokon belül kétféle diskurzustípust különböztettem meg (Félix és Vásárhelyi

2018). Az egyik diskurzustopik minden diskurzuson belül a megfogalmazott téma, probléma neutrális megfogalmazása (1.) a másik topik pedig mindenhol a kapcsolódó etnicizált „problémakinyilatkoztatások” (Szabó 2006), amelyekben leginkább a cigányság és később a menekültek, mint alteritások (Feischmidt 2014) jelenítődtek meg (2.). Összehasonlítva a két ellenségképet jól látható, hogy sok átfedés van azok megjelenítése között, valamint, hogy azok a diskurzusok és diskurzustopikok, amik keretében a jobbikos képviselők felszólalásaikban beszéltek róluk az Országgyűlésben, lényegében ugyanazok. Ugyanakkor kis különbségek fellelhetőek, amik a társadalmi nemek kérdése szempontjából különösen relevánsak. Míg a szociálpolitikai diskurzus keretében a legtipikusabb topik, hogy a cigányok, konkrétan a cigány nők a segélyért szülnék gyermeket, addig ez a fajta érvelés – mivel a bevándorlók nem részesülnek ilyen jellegű támogatásban – velük kapcsolatban nem jelent meg. A demográfiai diskurzus tekintetében is különbözik a két csoport megjelenítése, többek között abban, hogy a bevándorlók esetében a népességrobbanást nem elsősorban a magasabb születésszám, hanem maga a bevándorlás ténye okozza a felszólalások szerint. Itt az előbbi tehát inkább a „női” ellenség, míg utóbbi inkább a „férfi” behatoló képét erősíti. A második ciklusban mind a szociálpolitikai, mind pedig a demográfiai diskurzus esetében is megtörtént a cigányság „befogadása” a felszólalásokban. Ez egyrészt megjelenik abban, hogy cigány szakértőket és egyéb közéleti személyeket is idéztek érveik alátámasztására. Valamint abban is, ahogy a demográfiai kérdésekről már legtöbbször úgy beszéltek, mint ami a bevándorlás miatt éleződik ki, és bár megkülönböztetve, de a cigányságot is beleszámították a magyarországi lakosság népesedési rátájába. Az ellenségképváltás leglátványosabban a kriminológiai diskurzus keretében zajlott le, amelyben gyakorlatilag ugyanazon érvelési technikákat használta a párt a „bevándorlóbünyözés” ellen, amiket az előző ciklusban a „cigánybünyözéssel” szemben. Elmondható tehát, hogy a Jobbik esetében az országos politika szintjén megtörtént az ellenségkép „cseréje”, amely leginkább a nyugat-európai bevándorlásellenes szélsőjobboldalhoz való csatlakozási törekvés következményeként értelmezhető, tehát az első hipotézist elfogadtam. Azonban az is kitűnt az elemzésből, hogy a „cigány” és a „bevándorló” ellenségekkel szemben kisebb különbségekkel, de ugyanazon érvelési stratégiákkal operált a párt. Így tehát az ehhez a kutatási kérdéshez kapcsolódó második hipotézist, miszerint az új ellenségkép új érvelési technikákhoz, új társadalmi nemekkel kapcsolatos válaszok megfogalmazásához vezetett, csak részben fogadtam el. A fejezet végén szóltam a kormánykoalíció ellenségkép konstrukciójáról is,

ami ebben a tekintetben is hatással volt a Jobbik retorikájára. Megállapításom szerint a Fidesz-KDNP ezirányú retorikájában a femonacionalizmus (Farris 2017) egy speciális, „kelet-európai” változatát valósította meg, amely nem a nők kivívott jogait használja a bevándorlás elleni politika megerősítésére, hanem a familiarizmuson keresztül a nők védelmére épít. A nőket mint a reprodukció felelősei és a potenciális erőszak potenciális áldozatait mutatta be, akit az állam(férfi) véd meg a behatoló idegen férfitől és egyúttal „segítségét kéri”, hogy a reprodukció eszközével segítse ezt a védelmi harcot. Különbség még a „nyugat-európai” változathoz képest, hogy ebből nagyrészt „kiszorultak” a bevándorló (muszlim) nők, azaz az ő elnyomásukat kevésbé jelenítette meg a bevándorlóellenesség igazolására szolgáló narratíva. Ugyanakkor a „barbár” bevándorlók és a „több ezer éves zsidó-keresztény” kultúrkör szembeállítását megjelenik, így „filoszemitizmusa” tekintetében a nyugat-európai szélsőjobboldali pártokkal egy platformra kerül a kormánykoalíció, amely narratívát a Jobbik is igyekezett átvenni. A fejezet konklúziója, hogy a Jobbik ehhez a komplex ellenségképhez, amelyet a kormány minden rendelkezésére álló eszközzel propagált, már nem tudott felzárkózni, a régi ellenségképéhez pedig már nem tudott visszanyúlni. Ezért egyetlen választási lehetősége maradt a pártnak, ismételten a kormányt, mint ellenséget választani, így a saját álláspont sok kérdés tekintetében a kormány álláspontjával való szembehelyezkedés szerint alakult.

A disszertáció negyedik kutatási kérdését egyrészt megkíséreltem megválaszolni a társadalmi nemekkel kapcsolatos szakpolitikákat, illetve állásfoglalásokat vizsgáló fejezetben. Ugyanakkor a társadalmi nemek szempontjából megkerülhetetlen a női részvétel, azon belül a vezetők elemzése is, akik élettörténetén keresztül értelmezhetővé válik a szélsőjobboldali női mobilizáció mibenléte az agency értelmében. Az ezzel kapcsolatos fejezet bemutatja, hogy a '90-es években a dominánsan hipermaszkulin és erőszakra épülő szkinhed szubkultúrában a nők elsősorban mint barátnők és feleségek vehettek részt, és részben ennek köszönhető, hogy a vezetői babérokra törő nők nem tudtak valódi hatalmi pozíciót kiépíteni maguknak a szubkultúrában. Ugyanakkor az egyes nők köré épülő szellemi kör sok olyan vezetőt kinevelt, aki a később alakult szervezetekben fontos szereplőkké váltak. Így az ő hatásuk akkor is jelentős, ha „saját jogon” nem tudtak valós hatalmi pozícióba kerülni. A következő vizsgált időszak a 2002 és 2006 közti időszak volt, amely periódusban a később kibontakozó ellennyilvánosság egyes részei már megjelentek, illetve a szélsőjobboldali szervezetek szereplői közötti informális hálózatok is elkezdtek már kialakulni (Ferencz 2017), ebben az értelemben egy interregnum időszaknak

tekinthető. Ebben az időszakban tűnt fel a Budaházy testvérpár, akik a mai napig meghatározó szereplői az ellennyilvánosságnak. A testvérpár nő tagja ekkor indította el a kulturális és biológiai reprodukcióhoz kapcsolódó tevékenységeit, amik majd az ellennyilvánosság felívelő szakaszában bontakoztak ki teljes egészében. 2006 utántól a Jobbik Parlamentbe jutásáig terjedt a következő korszak, amikor is különböző típusú és intenzitású részvételi lehetőségek bomlottak ki a csatlakozni kívánó nők előtt. Az egyik ilyen út volt a Civil Jogász Bizottság tevékenysége, amely a 2006-os tüntetések rendőri beavatkozásának vizsgálatára jött létre és két nő számára a karrier lehetőségét kínálta, akik szakértelmükkel elismerést tudtak kivívni maguknak a kiszélesedő ellennyilvánosság szereplői körében. Egy másik lehetőség volt az ekkoriban megalakult azon paramilitáris szervezetekben való részvétel – leginkább a Gárdában és később az utódszervezeteiben – akik „beengedtek” nőket a soraik közé. Őket a kutatásom során a „Harcos” típusba soroltam. Azok a nők, akik úgy döntöttek, hogy csatlakoznak ezen félkatonai szervezetekhez, olyan csoportokhoz társultak, amelyek a védelem jelszavával a magyarságot sújtó társadalmi problémák ellen kívántak elsősorban fellépni a hivatalos narratíva szerint. Ez a „misszió” nők bizonyos csoportjainak vonzó hívószó lehetett, és úgy értelmeződhetett, hogy bizonyos, őket is sújtó társadalmi problémák is megoldódhatnak. Ez azon nők számára, akik adott esetben az állam védelmező szerepét, mind szimbolikus, mind szó szerinti értelemben nem érezték kielégítőnek, még inkább vonzóvá tehetette ezeket a szervezeteket. Ehhez szükség volt arra, hogy a szervezetek is elfogadják a női tagokat, akik ebben az időszakban növelni szándékoztak társadalmi bázisukat, így a női részvétel számukra is előnyös volt. Ez a „befogadás” azonban bizonyos megkötésekkel zajlott, amik a nemi hierarchiák és a hipermaszkulin jelleg fenntartását kívánták elősegíteni a szervezeteken belül. A nők számára ez a megkülönböztetés érzékelhető volt, mégis, a szervezetben, ami védelmet és közösséget nyújtott számukra, bizonyos szintig egyenlőnek érezhették magukat. A disszertációban azt is bemutattam, hogy voltak olyan nők is, akik ugyan nem léptek be a paramilitáris szervezetekbe, mégis nagyon fontos funkciót töltöttek be, ők voltak azok, akik a közösségi eseményeket szervezték a mozgalom tagjainak. A paramilitáris szervezetekhez való csatlakozáson túl voltak olyan nők is, akik konkrét, az ellennyilvánossághoz tartozó bűncselekményekben is részt vettek. A Hunnia Mozgalom által elkövetett bűncselekmény női vádlottjai, csak úgy, mint a romagyilkosságok elkövetői ügyében hamis tanúzásért vádlottá vált nő a gárdista nőkkel ellentétes „magatartást” mutatott, ők éppen femininitásuk hangsúlyozásával bizonygatták ártatlanságukat, amely imázst a

média is felerősített. A dolgozatban kifejtem, hogy a 2006-tól kezdődő időszak a „Harcos” típus mellett két másik típusnak is bekapcsolódási lehetőséget nyújtott, amiket a „Kultúra hordozójának” és „Spirituális nőnek” neveztem. Az első típus esetében megkülönböztettem két „altípust” is az alapján, hogy milyen tevékenységet végzett pontosan a nemzet „reprodukciója” érdekében. A kultúra szó szerinti átadására azok az interjúalanyaim voltak példák, akik könyvkiadó cégnél dolgoztak, illetve azt vezettek, vagy az ellennyilvánosság egyéb szimbolikus tárgyaival kereskedtek. A másik altípus a nemzet biológiai reprodukciójára „specializálódott”, amely a gyermekek vállalásán túl a materiális reprodukciót is jelenti, így az „igazi magyarnak” definiált árukkal való kereskedésen keresztül teljesítette be feladatát. Amellett, hogy a „köztes térbe” kilépve saját cselekvési köröket alakítottak ki, mindkét altípus aktív rekrutációt is megvalósított tevékenységével. A dolgozatban megállapítom, hogy ezen típus sikerességét a gazdasági kontextus is elősegítette. Egyrészt a 2006 utáni radikalizáció miatt az „igazi” magyar termékek egy szélesebb kör számára lettek fontosak, ami egy potenciális lehetőséget teremtett az ilyen jellegű vállalkozások beindítására. A másik említett tényező a 2008-ban kezdődő gazdasági válság, ami a vállalkozó nők számára dupla kihívást jelenthetett, hiszen mint nők potenciálisan többszörösen érintettek voltak annak negatív következményei által. A „nemzeti radikális” oldal ugyanakkor, legalábbis egy időre, egy látványosan jól működő felvevő piacként működött, ahol a kereskedői tevékenység összhangba kerülhetett a kulturális és biológiai reprodukciós szerepkör előírányzott tevékenységeivel. Hasonlóan aktív rekrutációs tevékenység folyt a „Spirituális nő” esetében az ezotériára nyitott nők körében, amely típus a magyar felsőbbrendűség- és kiválasztottságtudatot vegyítette bizonyos pogány és ezoterikus elemekkel. A „Spirituális nő” az ősmagyar társadalom állítólagos matriarchális berendezkedésére való hivatkozásból alakított ki önmagának olyan hatalmi teret, ahol ezt a felsőbbrendűség-tudatot gyakorolhatta. A „Spirituális nő” tevékenysége a különböző gyógyító és női ezoterikus körökön túl jelentős szerepet kapott az ellennyilvánosság különböző eseményein is. A megnövekedett igény a spirituális gyógyítók iránt szintén összefüggésben lehetett a tágabb társadalmi és gazdasági kontextussal. A morális és gazdasági válság, valamint az országban a különböző csoportok közti társadalmi, gazdasági és politikai szakadék növekedése egy növekvő számú embercsoportban kelthette fel az igényt a dicső múltra való emlékezésre és a földtől elrugaszkodott alternatív magyarázatokra. A gyógyító, istennőkhöz hasonlatos „Spirituális nők” hatalmi pozíciójának gyakorlását az ellennyilvánosság is támogatta, hozzá infrastruktúrát is

biztosított, hiszen tevékenységével összességében a magyarság ősi jellegét hangsúlyozta, valamint a rekrutációban is fontos szerepet töltött be. A dolgozatban kifejttem, hogy az általam definiált nőtípusok nem vegytiszta formában voltak jelen a szélsőjobboldalon a vizsgált periódusban, átmenetek is léteztek a különböző típusok között, valamint akár az idő előrehaladtával a típusok közti váltások is megvalósulhattak egy ember életében. A következő női részvétel szempontjából vizsgált időszak a Jobbik professzionalizálódásának időszaka volt. Ebben a periódusban több nő is vezető pozíciót tudott elérni, akik különböző utakra kerültek a párt vonzaskörzetébe. A dolgozat ezen alfejezetében bemutatott három női politikus három különböző femininitást képviselve jelent meg a közéletben, ami a párton belüli diverzitást is jól leképezte és különböző női csoportok megszólítására volt alkalmas. A következő vizsgált periódus a Jobbik néppártosodásának korszak volta. A dolgozat egyik fő konklúziója, hogy ez a kísérlet az ellennyilvánosság széthullásához és azon belül is a női részvétel visszaszorulásához vezetett. Ennek okait meglátásom szerint, részben legalábbis a pártban lezajlott strukturális átalakulásban kell keresni. A 2006 után kifejlődő szélsőjobboldali ellennyilvánosságot egy lazán kapcsolódó hálózatként értelmeztem, amelyben a különböző szervezetek relatíve szabadon, egy központi direktíva nélkül tudtak működni. Ennek az ellennyilvánosságnak az önidentifikációjában fontos szerepet játszott a közösségiség, az egyéni érdek háttérbe helyezésének és az önkéntes (közvetlen anyagi juttatással nem járó) tevékenységeknek a hangsúlyozása. Ez a közösség tehát nők bizonyos csoportjai számára valóban egy védelmi hálót, egy megtartó közösséget jelenthetett, ami segíthette őket, egy kiterjesztett családként működve. Ebben a közösségben sok, egymásnak ideológiai értelemben ellentmondó alcsoport megfér, amelyek közös vonása a kirekesztő nacionalizmus volt. Azoknak a nőknek, akiknek lehetőségeik engedték és többre is „vágytak”, mint a védőháló jótékony hatásainak élvezete, ez volt az az időszak, amikor bizonyos szerepvállalásokban kibontakozhattak. Ez részben annak volt köszönhető, hogy ebben az időszakban a horizontális terjeszkedés meghatározóbb volt a hierarchikus viszonyok kialakulásánál. Ebbe a laza hálózatba kezdett a Jobbik egyre centrálisabb helyet elfoglalni, amikor hierarchikus építkezésbe fogott, professzionális párttá vált és ennek következtében egyre inkább leszakadt erről a hálózattól. Ez a változás a néppártosodás része volt, amikor a párt tudatosan le is vált erről az ellennyilvánosságról és mainstream párttá kívánt válni, új közösségeket megszólítva. Ez azonban egyrészt a védőháló és az általa „megtartott” nők elfordulását, valamint a hálózatban aktív, operatív és toborzó szerepet is ellátó nők leválását

is jelentette, másrésről úgy tűnik, hogy a hierarchikus viszonyok megszilárdulása a pártvezetésben is végül a nők visszaszorulását eredményezte. A dolgozat utolsó vizsgált periódusa a Jobbik néppártosodása utáni időszak. Ezen időszakban a nők előtt két út állt a vizsgálat alapján: a horizontálisan terjeszkedő ellennyilvánosság újrászervezése, amelybe akár pártként, akár mozgalomként valamilyen szinten meg tudnak jelenni, mint szervezők vagy vezetők vagy a már meglévő, más hierarchikus struktúrákba történő betagozódás. Előbbire példa Bertha Szilvia és pártja az Értünk Értetek – a hiteles párt, valamint a MIÉP és a benne operatív feladatokat ellátó interjúalanyom. Új szervezetként igyekszik újrászervezni az ellennyilvánosságot a szintén részben egy nő által vezetett Identitás Generáció, amelynél a mozgalmi jelleg és a deklaráltan nem pártalapú szerveződés feltehetőleg segíti azt, hogy a női vezető megmaradjon a pozíciójában. Ugyanakkor az alsóbb szinteken a kisszámú női részvétel hasonlóképpen alakul, mint a többi szervezet esetében, ami összefügghet azzal, hogy a szervezet relatíve új és nem annyira ismert. A másik újonnan alakult mozgalom az Erő és Elszántság, amely ugyan nem rendelkezik női vezetővel soraiban, de tervei között szerepel az aktív női rekrutáció. A dolgozat utolsó fejezetében megvizsgáltam az ellennyilvánosság „aranykorában” azonosított nőtípusok helyzetét a Jobbik néppártosodása utáni időszakban. Ennek során megállapítottam, hogy mind a „Spirituális nőnek” hívott vezető típus alternatív köztereken való jelenléte, mind pedig a „Kultúra hordozója” típus jelentősen visszaszorult, amelyet a dolgozatban összefüggésbe hoztam a laza kötésű hálózatként működő ellennyilvánosság széttöredezésével. Ugyanakkor kutatásom során a „Harcos” típus továbbélését tapasztaltam a Baranta kör női tagozatában, valamint a „Hunharcos” elnevezésű kezdeményezésben, amihez, hasonlóképpen a hajdani Gárdához, nők is csatlakozhatnak. Mindezek alapján a harmadik kutatási kérdéssel kapcsolatos első hipotézist, miszerint a Jobbik egymással konfliktusban álló szervezeteket tartott össze egy ellennyilvánosság égisze alatt, elfogadtam. Azt is bemutatta az elemzés, hogy a néppártosodás után minden vizsgált szervezet valóban szembefordult a Jobbikkal nyíltan vagy kevésbé nyíltan, ezért az erre vonatkozó második hipotézisem is elfogadtam. Ugyanakkor a különböző agendával és támogatói körrel bíró szervezetek ezáltal egymás konkurenciájává is váltak. Az elemzés alapján a negyedik kutatási kérdéshez kapcsolódó első hipotézist, miszerint a mozgalmi jelleg a nők nagyobb arányú bekapcsolódását segítette elő, elfogadtam, hasonlóképpen a második hipotézishez, amely arról szólt, hogy a hierarchiák megszilárdulása együttjárt a nők Jobbiktól való elfordulásával. E döntés oka nagyrészt a szubkulturális és mozgalmi jelleg

megszűnése, valamint ezekkel együttjárva, a „védőháló” széthullása. Mindezek alapján elmondható, hogy a női részvétel mértéke lakmuszpapírként jelzi, hogy éppen milyen a vizsgált szélsőjobbaldali ellennyilvánosság állapota: ha éppen növekvő félben van, megengedőbb a női részvétel szempontjából, sőt, általában érdeke is fűződik hozzá, hogy a nők „aktivizálják magukat”, ellenben ha kicsi és egy domináns csoport által uralt, akkor hierarchikusabb felfogású a nemi szerepek tekintetében és kisebb a tere a női részvételnek.

Hivatkozott irodalom

Akkerman, T. (2015). Gender and the radical right in Western Europe: A comparative analysis of policy agendas. *Patterns of Prejudice*, 49(1–2), 37–60. doi:10.1080/0031322x.2015.1023655

Blee, K. M. (2018). *Next steps for Scholarship on Gender and the Far-Right*. Working Paper. Pittsburgh, US: University of Pittsburgh. <https://www.sv.uio.no/crex/english/news-and-events/news/2018/blee-next-steps.html> Letöltés ideje: 2018.02.25.

Downey, J., és Fenton, N. (2003). New Media, Counter Publicity and the Public Sphere. *New Media & Society*, 5(2), 185–202. doi:10.1177/1461444803005002003

Farris, S. R. (2017). *In the Name of Women's Rights: The Rise of Femonationalism*. Durham, NC: Duke University Press.

Félix, A. és Vásárhelyi, O. (2018). „A cigány kártya” A cigányellenesség megnyilvánulási formái a szélsőjobboldali parlamenti felszólalásokban. *Metszetek – Társadalomtudományi folyóirat* 7(2), 131–155.

Ferencz, G. (2017). “A magyarságnak már nincs hova hátrálnia”: radikális jobboldali tiltakozások. 2005 és 2010 között. *Szociológiai Szemle*, 27(1), 90–117.

Gregor, A. (2012). A (szélsőjobb) szimpatizánsnak is van neve. In Gerő M., Fonyó A., Petényi M. és Szabó F. (szerk.), *A nyilvánosság elemzésétől a választáskutatásig – Tanulmányok Angelusz Róbert emlékére* (94–124). Budapest: ELTE ARTSZ.

Jackson, P. (2016). Surveying the ‘Far Right’ in Europe: Reflections on Recent Trends and Conceptual Approaches. *European Yearbook of Minority Issues Online*, 13(1), 31–57. doi:10.1163/22116117_01301003

- Kimmel, M. S. (2011). *The gendered society*. New York: Oxford University
- Meyer, M. és Wodak, R. (2001). The discourse-historical approach (DHA). In Wodak R. és Meyer M. (szerk.), *Methods of Critical Discourse Analysis* (87–121). London: SAGE.
- Minkenberg, M. (2015). *Pattern, Process, Policies: Conceptualizing Radical Right Impact. Working Paper*. <https://ecpr.eu/Filestore/PaperProposal/37f31939-2ecb-4a71-9026-928ef890c1ed.Pdf>.
- Pető, A. (2008). The Rhetoric of Weaving and Healing: Women's Work in Interwar Hungary, a Failed Anti-Democratic Utopia. In Yannitsiotis, Y., D. Lampropoulou és C. Salvaterra (szerk.), *Rhetorics of Work* (63–83). Pisa: PLUS-Pisa University Press.
- Pető, A. (2012). Far Right Movements and Gendered Mobilisation in Hungary. *Queries*, 1(7), 130–135.
- Pető, A. (2014). Gendered Exclusions and Inclusions in Hungary's Right-Radical Arrow Cross Party (1939-1945): A Case Study of Three Female Party Members. *Hungarian Studies Review*, 41(1–2), 107–131.
- Pető, A., és Szapor, J. (2004). Women and "the alternative public sphere": Toward a new definition of women's activism and the separate spheres in East-Central Europe. *NORA - Nordic Journal of Feminist and Gender Research*, 12(3), 172–181. doi:10.1080/08038740410004623
- Shields, J. (2012). Marine Le Pen and the New FN: A Change of Style or of Substance? *Parliamentary Affairs*, 66(1), 179–196. doi:10.1093/pa/gss076
- Szabó, M. (2006). *Politikai idegen*. Budapest: L'Harmattan.